

ዳኞች፡- ዓብዱልቃድር መሐመድ

ታፈሠ ይርጋ

አልማው ወሌ

ፀጋዬ አስማማው

ዓሊ መሐመድ

አመልካች፡- ተስፋሁን ዋኘው - ቀረቡ

ተጠሪ፡- በጅያክ አግሮ ኮሚሽንና ኢንተርፕራይዝ - ተወካይ ሙላት ታግሎ ቀረቡ

መዝገቡ ተመርምሮ ተከታዩ ፍርድ ተሰጥቷል።

ፍ ር ድ

ጉዳዩ የፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግን መሠረት ያደረገ ነው። ክርክሩ የተጀመረው የአሁኑ ተጠሪ በአሁኑ አመልካችና በሌላ ግለሰብ ላይ መጋቢት 27 ቀን 1999 ዓ.ም በሰሜን ጎንደር አስተዳደር ዞን ከፍተኛ ፍ/ቤት በመሠረተው የንብረት ጉዳት ካህ ክስ ነው። የክሱ ሂደት ቀጥሎም አመልካች የፍ/ቤቱ መጥሪያ ደርሷቸው መልስ ይዘው አለመቅረባቸውና ክሱ በሚሠማበት ቀን ቀጠሮም አለመቅረባቸው ተረጋግጧል ተብሎ ጉዳዩ በሌሎች እንዲታይ ብይን ከተሰጠ በኋላ አመልካች በሌሎች ክርክሩ እንዲታይ የተሰጠው ብይን ተነስቶ ወደ ክርክሩ ገብተው ለመከራከር እንዲፈቀድላቸው አለኝ ያሉትን ምክንያት ገልፀው ጥያቄ ቢያቀርቡም የስር ፍ/ቤት ሳይቀበላቸው ቀርቶ በመጨረሻም በአሁኑ ተጠሪ የቀረበለትን ክስ እና ማስረጃ መርምሮና ተገቢ ነው ያለውን ማስረጃ ሁሉ በማስቀረብና በመመልከት የአሁኑን አመልካችና አንድ ላይ ተከሃ የነበረውን ግለሰብ ለንብረት ጉዳቱ አላፊ በማድረግ የብር 70,500.00 /ሠባ ሺህ አምስት መቶ/ ካህ በአንድነትና በነጠላ ሊከፍሉ ይገባል በማለት ወስኗል። ከዚህም በኋላ የአሁኑ አመልካች ይግባኛቸውን ለክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት አቅርበው ተቀባይነት አላገኙም። የአሁኑ የሰበር አቤቱታ የቀረበውም በዚህ ውሳኔ ባለመስማማት ለማስለወጥ ነው።

አመልካች መጋቢት 10 ቀን 2000 ዓ.ም ጽፈው ባቀረቡት የሠበር አቤቱታ በክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት ውሳኔ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ተፈጽሟል ያሉበትን ምክንያት ዘርዘረዋል። ይዘቱም በአጭሩ የፍ/ቤቱ መጥሪያ ደርሶ ያልቀረቡት በውሃ ሙላት ምክንያት መሆኑን፣ በብይኑም ሆነ በዋናው ውሳኔ ላይ በአንድነት ይግባኝ የመጠየቅ መብት በሥነ-ሥርዓት ሕጉ የተጠበቀላቸው ሆኖ እያለ ጠቅላይ ፍ/ቤቱ በዋናው ውሳኔ ላይ ብቻ ይግባኝ እንደቀረበ በመቁጠር መወሰኑ ከጭብጡ ውጭ መሆኑን በመዘርዘር የሥር ፍ/ቤቶች ውሳኔ ሊታረም ይገባል በማለት መከራከራቸውን የሚያሳይ ነው። ይህ ችሎትም የክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት አመልካችን በብይኑ ላይ በይግባኝ ሳይታይ በፍሬ ነገሩ ላይ ይግባኝ ማለት አትችልም ሲል ይግባኙን አለመቀበሉ ባግባቡ መሆን ያለመሆኑን ለመመርመር ሲባል ተጠሪን ያስቀርባል ብሎ ተጠሪ ሐምሌ 22 ቀን 2000 ዓ.ም በተፃፈ ማመልከቻ መልሱን አቅርቧል። የመልሱ ይዘትም በአጭሩ የሚሞላ ውሃ የተባለው ሐሰት መሆኑንና ይልቁንም የመኪና መንገድ ያለ መሆኑን ይግባኙ የቀረበውም በዋናው ጉዳይ ላይ መሆኑንና መጥሪያውም በጊዜው የደረሰ መሆኑን በመግለጽ የአመልካች የሠበር አቤቱታ ውድቅ ሊሆን ይገባል በማለት መከራከሩን የሚያሳይ ነው። አመልካች ጥቅምት 07 ቀን 2001 ዓ.ም በተፃፈ ማመልከቻ የመልስ መልሳቸውን አቅርበዋል።

የጉዳዩ አመጣጥ አጠር አጠር ባለመልኩ ከላይ የተገለፀው ሲሆን ይህ ችሎትም ይህንኑ የሠበር አቤቱታ ከቀረበበት ትእዛዝ፣ ከግራ ቀኙ የጽሑፍ ክርክር እና አግባብነት ካላቸው ድንጋጌዎች ጋር በማገናዘብ በሚከተለው መልኩ መርምሯል። እንደመረመረውም የክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት በዋናው ጉዳይ ላይ የቀረበውን የአመልካችን ይግባኝ

ያለመመርመርና አግባብነት የፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕጉን የተከተለ መሆን ያለመሆኑ በጭብጥነት ሊታይ የሚገባው ሆኖ ተገኝቷል።

እንደሚታወቀው የፍትሐብሔር ክርክሮች የሚመሩት በፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ መሠረት ነው። ይኸው የሥነ-ሥርዓት ሕግ አካቶ ከያዛቸው ጉዳዮች ውስጥ አንዱ የተከራካሪ ወገኖች በክርክሩ ወቅት ያለመቅረብና ውጤቱ ነው። በዚህም መሠረት መጥሪያ ተልኮለት በተገቢው መንገድ የደረሰው መሆኑ በተረጋገጠበት ተከላኝ ላይ ፍ/ቤቱ ሊከተለው የሚገባው ሥርዓት ጉዳዩ ተከላኝ በሌለበት የሚሰማበት ስለመሆኑ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 70/ሀ/ ስር ተመልክቷል። የዚህ የሥነ-ሥርዓት ድንጋጌ መንፈስ የሚያሳየውም በፍ/ቤቱ መጥሪያ መሠረት ያልቀረበ ተከላኝ በክርክሩ ሂደት ለማንሣት የሚችላቸውን የህግም ሆነ የፍሬ ነገር ክርክሮች እንዲሁም በማስረጃ አሰማም ሂደት የመስቀለኛ ጥያቄ የማንሣት መብቱን ሳይጠቀም የሚቀር መሆኑን ነው። ለተከላኝ እነዚህ መብቶች የሚቀሩ ሆነው በከላኝ በኩል የቀረበው ክስ ተያይዘው ከቀረቡት ማስረጃዎች ጋር ተመርምሮ እና በጉዳዩ ላይ መፈፀም ያለበት ሌላ አስፈላጊ ሥርዓት ሁሉ ከተፈፀመ በኋላ ተገቢ ውሳኔ መስጠቱ ፍ/ቤቱ ሊያከናውነው የሚገባው ተከታይ ሂደት ነው። ሌላው በሥነ-ሥርዓት ሕጉ የተመለከተው ሥርዓት ተከላኝ ሊከተለው የሚገባው መፍትሔ ነው። ክርክሩ በሌለበት እንዲቀጥል የተደረገበት ተከላኝ በተከታይ ቀነ ቀጠሮ ቀርቦ በቂ ሆኖ በሚገመት እክል ምክንያት በመጀመሪያው ቀነ ቀጠሮ ያለመቅረቡን ካስረዳ መከላከያውን አቅርቦ የመከራከር መብት ያለው ስለመሆኑ የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ.72 ያስገነዝባል። እንዲሁም የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 78/1/ አንድ ተከላኝ በክርክሩ ላይ ቀርቦ መልስ ሳይሰጥ ወይም ተገቢውን መከራከሪያ ሳይያቀርብ በመቅረቱ በሌለበት አንድ ውሳኔ ወይም ትእዛዝ የተሰጠ ከሆነ ውሳኔው ወይም ትእዛዙ መስጠቱን በተረዳው በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ቀርቦ ትእዛዙ ወይም ውሳኔው እንዲነሳለት የማመልከት መብት እንዳለው ተደንግጓል።

ይሁን እንጂ በእነዚህ የሥነ-ሥርዓት ድንጋጌዎች መሠረት አቤቱታ አቅርቦ ተቀባይነት ያጣ ተከላኝ በተከታይ ያለው የሥነ-ሥርዓት መፍትሔ ምንድነው ነው? ወደክርክሩ ልግባ ወይም በሌለሁበት የተሰጠው ውሳኔ ይነሳልኝ የሚለው ጥያቄ ውድቅ ሲሆንበት በዚሁ ይግባኝ ማቅረብ ወይስ በዋናው ጉዳይ ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ በመጠበቅ በሁሉም ለበላይ ፍ/ቤት ይግባኝ ማቅረብ? የሚሉት ጥያቄዎች የሥነ-ሥርዓት ሕጉን በመመልከት ግልጽ ድንጋጌ ማግኘትና ምላሽ ለመስጠት የሚቻልባቸው ባይሆኑም የውሳኔ አሰጣጥና የይግባኝ አቀራረብ ሥርዓትን የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን በመፈተሽ ግን ምላሹን ለማግኘት አስቸጋሪ የሚሆን አይደለም።

በዚህም መሠረት ጉዳዩ በሌለበት እንዲታይ ትእዛዝ ወይም ውሳኔ የተሰጠበት ተከላኝ ከላይ በተገለፁት የሥነ-ሥርዓት ድንጋጌዎች አቤቱታውን አቅርቦ በፍ/ቤቱ ተቀባይነት ካላገኘ በዚሁ ብይን ላይ ቅሬታውን ለበላይ ፍ/ቤት አቅርቦ ከማሳየት የሚከለክለው የሥነ-ሥርዓት ድንጋጌ አለመኖሩን የይግባኝ አቀራረብን በተመለከተ የሚደነግጉት ድንጋጌዎች ያሳያሉ። በዋናው ጉዳይ ላይ ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ ተከላኝ ጠብቆ በዋናው ጉዳይ ላይ ከተሰጠው ውሳኔ ጋር አጠቃልሎ ይግባኝ ሊያቀርብ ይገባል ሊባል የሚችል አይደለም። ምክንያቱም ከይግባኝ አቀራረብ የጊዜ ገደብ ሥርዓት ጋር ሊጣጣም የማይችልበት ሁኔታ ከመኖሩም በላይ በዋናው ጉዳይ ላይ ውሳኔ እስኪሰጥ ተጠብቀው በዋናው ጉዳይ ላይ ከተሰጠው ውሳኔ ጋር ተጠቃልለው ይግባኝ ሊቀርብባቸው ይችላል ተብለው በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 320 ንዑስ ቁጥሮች ስር የተመለከቱት ምክንያቶች በባህርያቸው ጊዜያዊ አገልግሎት ያላቸው ሆነው መሠረታዊውን መብት ሊያጣብቡ የማይችሉ ከመሆናቸው ጋር ተዳምሮ ሲታይ የይግባኝ መብት የሚከለክል ሥርዓት የለም። አንድ ተከራካሪ ወደ ክርክሩ ገብቶ እንዲሳተፍ እድል መስጠት የሕግ ሥርዓት የግድ የሚለው ሲሆን ይህንን ዕድል መንፈግ መሠረታዊውን መብት ማጣብ በመሆኑ ቅሬታ ያለው ወገን በይግባኝ ሥርዓት ጥያቄውን አቅርቦ ጉዳዩ እንዲታይለት ማድረግ መብቱ ነው።

ወደያዘነው ጉዳይ ስንመለስም አመልካች ጉዳዩ በሌሉበት እንዲታይ ትእዛዝ ተሰጥቶ ይኸው ትእዛዝ እንዲነሳላቸው ያቀረቡት ጥያቄ ተቀባይነት ሲያጣ በዚሁ ነጥብ ብቻ ቀደም ብለው ይግባኛቸውን ለበላይ ፍ/ቤት ሳይያቀርቡ በዋናው ጉዳይ ውሳኔ ሲሰጥ ግን ይግባኛቸውን አቅርቦታል። የክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤትም አመልካች ጉዳዩ ባለሁለት ይታይልኝ በሚል ጥያቄ ሲያቀርቡ ወደ ክርክሩ ሲገቡ አይገባም ተብሎ ብይን ሲሰጥ በዚሁ ብይን ላይ ይግባኝ ብለው መምጣት ሲገባቸው ውሳኔ ሲሰጥ በፍሬ ጉዳዩ ላይ ይግባኝ ብለው መምጣታቸው ሥነ-ሥርዓታዊ አይደለም በሚል ምክንያት ፍሬ ጉዳዩን ሳይመረምር መዝገቡን ዘግቶታል። አመልካች በዚህ የሀብር ችሎት የሚከራከሩት ወደ ክርክሩ ሲገቡ አይገባም የተባለው ያላግባብ መሆኑንና በይግባኝም በዚሁ ነጥብና በዋናው ጉዳይ ወደ በላይ ፍ/ቤት ከመሄድ

የሚከለክል ሥርዓት የለም በሚል ነው። ተጠሪ በበኩሉ አመልካች ወደ ክርክሩ አይገቡም የተባለው ባግባቡ መሆኑንና ለክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት ይግባኝ ያቀረቡትም በዋናው ጉዳይ ላይ ብቻ መሆኑን በመግለጽ ተከራክሯል።

የአመልካች ወደ ክርክሩ ልግባ ጥያቄ ውድቅ የተደረገው በቂ ምክንያት እያለኝ ነው በማለት ያቀረቡት ጥያቄ በሥነ-ሥርዓት ሕጉ መመዘኛው ምን እንደሆነ በግልጽ ያልተመለከተ ሲሆን ባለው አሠራርም ፍ/ቤት የሚቀርብለትን ማስረጃ በመመርመርና የራሱን የህሊና ሚዛን መሠረት በማድረግ ሊያስተናግደው የሚችለው በመሆኑ በዚህ ረገድ የሚደርሰው ድምዳሜ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ተፈጽሞበታል ተብሎ በሠበር ችሎት ሊታረም የሚችል አይደለም። በመሆኑም በዚህ ረገድ የቀረበውን የአመልካችን ክርክር የምንቀበለው ሆኖ አልተገኘም።

በዚህ ችሎት ሊታይና ምላሽ ሊያገኝ የሚገባው ነጥብ አመልካች በፍሬ ጉዳይ ላይ ይግባኝ ማቅረብ የሚችሉ መሆን ያለመሆኑ ነው።

አመልካች ወደ ክርክሩ ለመግባት ጥያቄ አቅርበው ተቀባይነት ካጡ በኋላ ጉዳዩ በሌሎች ታይቶ ውሣኔ ተሰጥቷል። ለጉዳዩ አግባብነት ሊኖረው የሚችለው የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 78/1/ ነው። የዚህ የሥነ ሥርዓት ድንጋጌ የአማርኛና የእንግሊዝኛው ትርጓሜ ሙሉ ይዘቱ ቀጥሎ የሠፈረው ነው። ይኸውም

«ቁ.78 ተከሣሽ በሌለበት የተሰጠውን ውሣኔ ስለማንሣት

1/ አንድ ተከሣሽ በክርክሩ ላይ ቀርቦ መልስ ሳይሰጥ ወይም ተገቢውን መከራከሪያ ሳያቀርብ በመቅረቱ በሌለበት አንድ ውሣኔ ወይም ትእዛዝ የተሰጠ ሲሆን ውሣኔው ወይም ትእዛዙ መሰጠቱን በተረዳው በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ቀርቦ ትእዛዙ ወይም ውሣኔው እንዲነሣለት ሊያመለክት ይችላል።»

«Art. 78- Setting aside decree ex-parte against defendant

1. Any defendant against whom a decree is passed or order made ex-parte or in default of pleading may, within one month of the day when he became aware of such decree or order, apply to the court by which the decree was passed or order made for an order to set it aside.»

ከእነዚህ ትርጓሜዎች መረዳት የሚቻለው በድንጋጌው መሠረት ጥያቄ የማቅረብ ምርጫ የተከሣሹ ሆኖ አስገዳጅነት የሌለው ሥርዓት መሆኑን ነው። በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 72 መሠረት ጥያቄ አቅርቦ ተቀባይነት ያጣ ተከሣሽም በዚህ ነጥብ ብቻ ይግባኝ ማቅረብ ያለማቅረቡ ምርጫው ነው።

በሌላ አገላለጽ ተከሣሹ ወደ ክርክሩ ልግባ በማለት ወይም በሌላሁበት የተሰጠው ትእዛዝ ወይም ውሣኔ ይነሣልኝ ብሎ ጥያቄ ማቅረብ ወይም ይህንኑ በመተው ለበላይ ፍ/ቤት የይግባኝ አቤቱታ የማቅረብ ምርጫው በሥነ-ሥርዓቱ የተተወለት መብት መሆኑን መገንዘብ ይቻላል። ይሁን እንጂ ለበላይ ፍ/ቤት በዋናው ጉዳይ ላይ በተሰጠው ውሣኔ ይግባኝ ሲያቀርብ የይግባኝ አቀራረብ አድማሱ በተወሰኑት ነጥቦች ላይ ብቻ መሆን አንዳለበት የይግባኝ አቀራረብን በተመለከተ የተደነገጉት ድንጋጌዎች መንፈስ ያስረዳል። እንደሚታወቀው የፍትሐብሔር ሙግት አካሄድ ሥርዓታችን በተከራካሪ ወገኖች መነሣት ያለባቸው የክርክር ነጥቦች እንዳሉ ያሳያል። በክርክሩ ሂደት ተነስተው በፍ/ቤቱ ተገቢ ያልሆነ ውሣኔ ተሰጠብኝ የሚለው ወገንም ነጥቡን ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ማቅረብ ይችላል። የይግባኝ ቅሬታ ነጥብ መሆን ያለበት ግን በበታች ፍ/ቤት የተነሣ ነጥብ እንጂ አዲስ ሊሆን እንደማይገባ ፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 329/1/ ያሳያል። በመሆኑም ጉዳዩ በሌለበት ታይቶ የተወሰነበት ተከሣሽ ለበላይ ፍ/ቤት ይግባኝ ሲያቀርብ ሊኖር የሚችለው በስር ፍ/ቤት በተከራካሪነት ቀርቦ ያላነሣውን ነጥብ እንዳያነሣ ነው ከሚባል በስተቀር ሙሉ በሙሉ ይግባኝ ሲያቀርብ አይችልም የሚባልበት ሥርዓት የለም። እንደዚህ ዓይነት ተከራካሪ በፍ/ቤቱ የውሣኔ አሰጣጥ ሂደት ውስጥ ክስን፣ የማስረጃዎችን አግባብነት፣ ተቀባይነት እና ጥንካሬ ባግባቡ ያላገናዘበ ሁኔታ አለ የሚል ከሆነ ይግባኝ ሲያቀርብ ይችላል። ፍ/ቤቱ የከሣሽ ክስ ተከሣሽ በሌለበት ስለታየ ብቻ የተጠየቀው ዳኝነት ይሰጣል ተብሎ የማይጠበቅ ስለመሆኑ የዳኝነት አሰጣጥ ሥርዓት ያስገነዝባል። ፍ/ቤት ከሣሹ ያቀረበውን ክስ አባሪ ሆነው ከቀረቡት ማስረጃዎች አግባብነት፣ ተቀባይነትና ጥንካሬ አኳያ በመመርመር ተገቢውን ዳኝነት መስጠት የእለት ተሰለት የሥራ ድርሻው ነው። በዚህ አኳኋን ታይቶ የተሰጠ ውሣኔ አይደለም የሚል ተከሣሽ በክርክሩ ሂደት ተሳታፊ ያልነበረ ቢሆን አዲስ ክርክር ከማንሣት በመለስ የይግባኝ መብቱ የተጠበቀ ነው።

ሲ.ጠቃለልም አመልካች ለክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት በዋናው ጉዳይ ላይ ያቀረቡት ይግባኝ ማይመረመር የተዘጋው ጥያቄያቸውን የሚከለክል ግልጽ ሥርዓት በሌለበት ሁኔታ በመሆኑ የክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት የሰጠው ትእዛዝ መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት የተፈፀመበት ሆኖ ተገኝቷል። በዚህም ምክንያት የሚከተለው ተወስኗል።

ው ሣ ኔ

- 1/ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግሥት ጠቅላይ ፍ/ቤት በመ/ቁ. 16249 መጋቢት 03 ቀን 2000 ዓ.ም የሰጠው ትእዛዝ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 348/1/ መሠረት ተሽሯል። ይፃፍ።
- 2/ አመልካች ወደ ክርክሩ ሊገቡ ጥያቄ አቅርበው ተቀባይነት ካጡ በኋላ በሌሉበት ጉዳይ ታይቶ በተሰጠው ውሣኔ ፍ/ቤቱ በሕገ መሠረት ውሣኔ አልሰጠም በሚሉ ነጥቦች ተወስነው በፍሬ ጉዳይ ላይ ይግባኝ ለበላይ ፍ/ቤት ከማቅረብ የሚከለክላቸው የሥነ-ሥርዓት ሕግ ድንጋጌ የለም ብለናል።
- 3/ የክልሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት አመልካች ይግባኝ ማቅረብ የሚችሉ መሆኑን ተገንዝቦ ፍሬ ጉዳዩን በመመርመር በጉዳዩ ላይ ተገቢውን ውሣኔ ይሰጥበት ዘንድ ጉዳዩን በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 343/1/ መሠረት መልሰንለታል። ይፃፍ።
- 4/ በዚህ ፍ/ቤት በተደረገው ክርክር ወጪና ኪሣራ የየራሳቸውን ይቻሉ ብለናል።
- 5/ መዝገቡ ተዘግቷል፤ ወደ መ/ቤት ይመለስ።

የማይነበብ የአምስት ዳኞች ፊርማ አለበት።

ተ.ወ